

Анотація

Сумарокова Л. М. Дефінітивна норма та її герменевтичний аспект. — Стаття.

У статті розглядається ряд загальнотеоретичних питань щодо сутності та видів визначень. Пavidється критика розділення реальних та номінальних визначень. Виділяються необхідні умови адекватного розуміння і ефективного використання дефінітивних норм права. Зокрема, захищається теза про необхідність єдності у правовій комунікації принаймні трьох смислових полів: перше утворене відношенням текст норми—контекст—інтертекст; друге — відношенням у історичному ряду усіх попередніх дефініцій даного терміна; третє — процесами практичного застосування дефінітивної норми.

Ключові слова: дефініція, дефінітивна норма, контекст, інтертекст.

Summary

Sumarokova L. M. Definitive Norm and its Hermeneutical aspect. — Article.

A number of general-theoretical questions concerning essence and kinds of definitions is considered in the article. The criticism of division of real and nominal definitions is given. Necessary conditions of adequate understanding and an effective use of definitive norms of the right are allocated. In particular, the thesis about necessity of unity for legal communications at least three semantic fields is protected: the first is generated by the relation the text of the norm-context-intertext; the second — the relation in historical to a number of all previous definitions of the given term; the third — processes of practical application of definitive norms.

Keywords: definition, definitive norm, context, intertext.

УДК 341.01.001.12:801.73

Б. В. Бабін

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «МІЖНАРОДНА ПРОГРАМА» У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У сучасних міжнародних відносинах необхідність активного втручання суб'єктів різного характеру в розв'язання структурних проблем міжнародного життя привела до використання програмно-управлінського підходу в будь-якій міждержавній або глобальній системі. Наявність програмно-управлінського втручання як регіональних і глобальних міжнародних структур, так і окремих держав у правовідносини різного характеру обумовлює потребу в дослідженні відповідних програмних засобів. Оскільки такі управлінські дії носять міжнародно-правовий характер, вони стають предметом регламентації цієї галузі права та мають розглядатися із використанням відповідної методології. Отже, виникає закономірне запитання щодо правової природи та значення міжнародних програм у процесах правотворчості, правової регламентації та регулювання міжнародних правовідносин. Відповідь на це запитання потребує глибокого розуміння категорії «міжнародна програма», зокрема через вжиття герменевтичних методів, що і буде метою нашої роботи. Слід зазначити, що аналіз змісту категорії «програма» у контексті теорії програмно-управлінської діяльності, яка була розроблена за нашою участю [1], в останні роки проводився такими

науковцями, як В. О. Кроленко, Е. В. Третяк та К. В. Удовенко, але поза співвідношенням із міжнародно-правовою проблематикою. У той же час питання міжнародних програм у теорії міжнародного права підіймали О. С. Гаввердовський, Г. П. Жуков та І. І. Лукашук, але без спроб глибокого тлумачення змісту відповідних термінів. Таким чином ми маємо проаналізувати категорію програми у міжнародно-правовому контексті відносно до феноменів правового регулювання, правотворчості, джерел права та норм права, що слід вважати завданням нашої роботи.

Дослідження проблематики програм як феномена міжнародного права є тісно пов'язаним із тлумаченням самого терміна «програма». Це дасть змогу проаналізувати категорію програми:

- виходячи з позиції науки про управління (менеджменту);
- у правовій доктрині, як національній, так і іноземній та глобальній;
- у правовій практиці на національному та міжнародному рівні;
- у контексті міжнародних технічних стандартів;
- у нормотворчій практиці міжнародних відносин;
- у процесах управління міжнародними організаціями, реалізації ними власного мандата, реформування та розвитку тощо.

Сам термін «програма» походить з грецького *programma* — об'ява, розпорядження. Американські фінансові експерти вказують на те, що «не існує установленого визначення для терміна «програма»; воно є різним для кожної зацікавленої особи» [2]. Й. В. Сталін зазначав, що програма має говорити про те, чого ще немає, та що має бути добуто та завойовано у майбутньому; зміст програми полягає у должному. В. А. Рянжин, наводячи таку думку, навпаки, зазначав, що «...програма базується на тому, що вже досягнуто»; у програмі «те, що буде, базується на тому, що є, завдання виводяться з досягнень та пов'язуються з ними, а не протиставляються ним» [3, 30–31].

К. В. Удовенко висловлює думку, що теорії стосовно феномена програм існують у різних сферах людського знання — інформатиці, кібернетиці, соціології, теорії управління тощо, та це явище слід розглядати як самостійний управлінський, фінансовий та економічний феномен [4, 229]. У той же час не можна погодитися із П. Г. Щедровицьким, який зауважив, що визначення програм та дослідження терміна «програма» у вузькому змісті є роботою суто наукознавчого гатунку [5]. Зазначимо, що, оскільки відповідна категорія вживається у правовому обігу, розуміння її загального, теоретичного змісту значно полегшить спроби визначити сутність правової програми у цілому та міжнародно-правової програми зокрема.

Зазначимо, що у розробленій нами концепції програмно-управлінської діяльності визначаються закономірності організації програмної діяльності, а саму програму ми визначали, як виклад основних положень діяльності, виклад основних завдань, цілей, певний план, алгоритм дій, який є спрямованим на певну перспективу. При цьому ми підкреслювали, що програма обумовлює своє перевизначення, перепостановку та, як мінімум, уточнення у ході реалізації кожного з етапів, як у плані відстеження ефективності їх діяльності [1, 11, 41].

Б. Рудий, беручи участь у дискусії щодо матеріальності програм, зазначав, що програма «є алгоритмом, а алгоритми нематеріальні; програма переноситься багатьма видами матерії, але сама не є матерією», але водночас вказував, що програма не існує у абстрактному вигляді, вона є завжди присутньою «як якась структура, модель на певному матеріальному носії»; при цьому програма стає формою одного об'єкта (носія програми), що задає траєкторію руху інших об'єктів (власне систем) [6].

С. О. Наумов зазначав, що термін «програма» сьогодні дуже широко вживається не лише завдяки широкому запровадженню практики програмування обчислювальної техніки, але й через обширну практику програм як організаційних документів (від програми телевізійних передач до глобальних науково-технічних та народно-господарчих програм). Цей автор характеризує програми як засіб організаційно-управлінської діяльності, але визнає, що сьогодні «ми не маємо добре розроблених уявлень щодо програм», оскільки «програми розроблялися, але спеціального аналізу змісту понять «програма» та «програмування» не проводилося», що він пояснює «відношенням к терміну «програма» скоріш як до побутового ніж до понятійного», «відсутністю ситуацій, які ставили б це питання» [7, 54].

О. С. Ігнатенко констатує, що усі документи, які називаються програмами, можна розподілити на два типи, планові та управлінські, причому перші є спеціальним методом планування, а другі — методом скоординованого управління. Планова програма, відповідно до цієї теорії, є координаційним планом, у якому показано, як узгодити діяльність численних об'єктів, що мають різну відомчу належність, але пов'язані єдиною метою, сформульованою у назві програми; програма є взаємозалежною сукупністю формальних і неформальних моделей, що відображають процес перетворення різних ресурсів у комплексний «цільовий продукт», необхідний для вирішення певної проблеми [8, 34]. Г. В. Присенко визначає програму, як висування певної мети і передбачення конкретних, детальних подій досліджуваного об'єкта, у якій мають фіксуватися шляхи і засоби розвитку відповідно до поставлених завдань, обґрунтовуватися ухвалені управлінські рішення. Як істотну відмінну рису програми цей автор вказує визначеність завдань та зазначає, що у програмі передбачення дістає найбільшу конкретність і визначеність; програма ґрунтується на результатах і досягненнях конкретно-прикладної теорії [9, 8].

На думку С. Д. Бушуєва, програма є великою кількістю взаємопов'язаних проектів, які забезпечують досягнення поставленої мети в обумовлені строки, з встановленим бюджетом і необхідними ресурсами; сам проект при цьому розуміється, як універсальна велика кількість взаємопов'язаних робіт із обумовленою датою початку (старту) й відомими цілями (завданнями), досягнення яких означає завершення проекту, причому є визначеними бюджет, необхідні ресурси та якість результату [10, 25]. Цієї позиції дотримується й Д. Ф. Шафер, який визначив програму, як «широкомасштабне зусилля, спрямоване на досягнення конкретної мети», та вказав, що програма може включати в себе багато проектів [11, 41]. Експерти американського Інституту програмного уп-

равління також бачать програму, як групу взаємопов'язаних проектів, які управляються координуваним способом та, як правило, включають елемент продовжуваної дії [12, 167].

Г. Кернер визначає програму, як релятивний ряд дій, що продовжуються протягом певного проміжку часу (у вимірі років) та призначені для досягнення широкомасштабної технічної чи наукової мети у далекій перспективі. У контексті теорії систем цей автор бачить програму необхідним системним елементом першого рівня; підсистемою, розподіленою за часом [13, 70]. Експерти американського Інституту якості програмного забезпечення визначили програму, як великий та тривалий захід з нечітко встановленими датами завершення та цілями, який складається із взаємопов'язаних та сумісно керованих проектів [11, 42].

Ми вже писали, що будь-яка управлінська програма має ціль, що є конкретною та суспільно корисною, має власне, чітко визначене місце в часі, який виступає своєрідною матрицею для програми. При цьому програму, що не має чітких часових границь та обмежень, програмою вважати не можна — це буде декларація, концепція або інший акт без визначеної чинності та юридичної сили, водночас часова база програми повинна мати певні мінімальні та максимальні обмеження. Управлінську програму ми визначили, як правовий акт, що ухвалюється шляхом прийняття спеціального допоміжного акта та реалізується для досягнення суспільно корисної мети у відповідності із законодавством, має визначений термін дії та відрізняється етапністю; усі його норми носять тимчасовий характер та мають вигляд правових норм або індивідуально-правових приписів [1, 13].

К. В. Удовенко намагається розкрити зміст феномена програми, виходячи з економічних, управлінських та юридичних позицій та аналізуючи нормативні визначення програм, що існують у цій сфері. Зокрема, цей автор наводить визначення програми економічного і соціального розвитку за Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р., державної цільової програми відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р., бюджетної програми за ст. 2 Бюджетного кодексу України, благодійної програми відповідно до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 р., державних наукових і науково-технічних програм за постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 1995 р. № 796, муніципальних програм тощо [4, 230].

Зазначимо, що також у цьому контексті можна навести нормативні визначення передвиборної програми, партійної програми та ін. Наведені визначення підкреслюють прагнення нормотворця окреслити певний категоріальний апарат у сфері програмно-управлінської діяльності. Крім того, спроби дати визначення програмі існують і на міжнародному рівні; зокрема у Порядку розробки, реалізації та фінансування міждержавних цільових програм СНД від 16 квітня 2004 р. такі акти називаються комплексом заходів, ув'язаних по ресурсах, виконавцях і строках їхнього здійснення [14]. Вважаємо, що подібні нормативні

визначення програм, іноді без належного теоретичного обґрунтування призводять до виникнення певних суперечностей; адже норми різних держав та навіть міжнародних актів з цього приводу не збігаються одні з одними та з науковою доктриною, надають змогу пропонувати альтернативні визначення відповідних програмних феноменів [15, 60].

Г. П. Жуков, аналізуючи так звану Програму миру, висунуту (ухвалену) XXVI з'їздом КПРС, зазначав, що з цим документом «пов'язані позитивні зсуви у міжнародних відносинах та розрядка міжнародної напруженості». Цей автор визначає цю програму, як «концентрований вираз радянської зовнішньої політики», «науково обґрунтований документ, що спирається на об'єктивні закономірності». Він стверджував, що для Програми миру характерний комплексний підхід до явищ міжнародного життя та що вона є програмою розробки та ухвалення договорів з роззброєння, створення системи колективної безпеки та інших питань міждержавного співробітництва [16, 4].

Радянські автори визначали Програми миру та Програму подальшої боротьби за мир, як «комплексний документ, у якому висунута широка програма узгоджених заходів, спрямованих на вирішення найважливіших проблем що назріли у сучасних міжнародних відносинах у інтересах усього людства», при цьому наголошується на договірно-правову цілеспрямованість програмних настанов цих актів [17, 76]. Як визнає Г. В. Ігнатенко, така цілеспрямованість знаходить свій прояв у постановці загальних завдань політичного регулювання, яке передбачає розробку та реалізацію державами міжнародно-правових норм, а також у вигляді конкретних пропозицій щодо підготовки та укладання міжнародних договорів з певних проблем [18, 11].

О. С. Гавердовський у 1980 р. зазначав, що довгострокові програми розвитку економічного, промислового та науково-технічного співробітництва, «які нещодавно з'явилися у міжнародній практиці», є подібними за змістом норм, які в них знаходяться, до довгострокових угод про таке співробітництво. У той же час такі програми, зазначав О. С. Гавердовський, є переходом до комплексного крупномасштабного економічного та промислового співробітництва на довгостроковій основі. Цей автор зазначає, що довгострокові програми відрізняються від довгострокових угод тим, що у них визначаються не лише сфери, але й конкретні об'єкти та теми співробітництва; органічний зв'язок програм та угод, на його думку, фіксується у преамбулах програм [19, 105].

Радянські автори зазначали, що вплив соціалізму на розвиток міжнародних відносин та міжнародного права обумовлює «органічну єдність теорії та практики, з'єднання теоретичної розробки зовнішньополітичних програм із рішучою та послідовною діяльністю по їх втіленню в життя», «правильне співвіднесення стратегії та тактики, визначення завдань, що назрівали, шляхів та засобів їх вирішення», при цьому передбачався позитивний вплив таких програм на прогресивний розвиток та підвищення ефективності міжнародного права. Особливістю таких програм вони вважали поєднання цілеспрямованості з більш конкретними, найбільш актуальними, реально досяжними в умовах десятиріччя завданнями [17, 12]. С. А. Малінін додавав, що характерною

рисую планування у сфері зовнішньої політики «є комплексний підхід до вирішення міжнародних проблем, зокрема до функцій міжнародно-правового регулювання» [20, 129].

Відповідно до радянської правової думки елементи нормативного програмування у сфері міжнародно-правового регулювання є характерними «для усіх етапів становлення та розвитку сучасного міжнародного права», при цьому мав відбуватися «перехід від фрагментарних спроб до певної системи узгоджених програмних положень, які зачіпають найбільш суттєві аспекти міжнародної правотворчості та забезпечують планомірні якісні та кількісні зміни у вирішенні взаємообумовлених міжнародних проблем». Відмінною рисою такого поступового врегулювання ставала правова регламентація його послідовності, фіксація в договорі або в «іншому акті» програми переходу до більш високого ступеня нормативного регулювання у вигляді своєрідних зобов'язань держави. Протягом такого процесу «у рамках вказаних стратегічних цілей плануються та отримують правове закріплення проміжні, часткові цілі» [18, 39–41].

Сам термін «програма» у міжнародному праві сьогодні поєднує низку різноманітних феноменів. Так, можна казати про наявність програм зовнішньої політики окремих держав (вказана Програма миру, «план Маршалла» тощо), програмних міжнародно-правових норм, програм як своєрідного джерела (форми) міжнародного права та програм як форми внутрішньої самоорганізації та розвитку міжнародних організацій (Програма розвитку ООН, Програма «Партнерство заради миру» тощо). Таким чином, міжнародне програмування можна визначити як своєрідну форму програмно-управлінської діяльності, яка вживається для впорядкованого регулювання різних аспектів міжнародних відносин, причому передбачається поетапне виконання певних завдань та досягнення певних міжнародних цілей. Міжнародна програма при цьому виступає як специфічна форма закріплення волі суб'єктів міжнародного права, що містить програмні міжнародні норми та передбачає утворення програмних та інших джерел міжнародного права, поступовий та цілеспрямований розвиток міжнародних інституцій та співробітництва. Вважаємо що аспекти програмних джерел міжнародного права та програмних міжнародних норм мають стати предметом спеціальних досліджень.

Література

1. Бабін Б. В. Основи програмно-управлінської діяльності в Україні : курс лекцій для студентів, курсантів та слухачів / Б. В. Бабін, В. О. Кролецько. — Д. : Каштан, 2006. — 134 с.
2. Господарські одициці на самостійному балансі і відображення ними інформації у фінансових звітах : положення про рекомендації принципи фінансового обліку Консультативного комітету з федеральних облікових стандартів США від 20 квітня 1995 р. № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/usa003.txt>.
3. Рянжин В. А. Соотношение нормативных и программных начал в Советской Конституции / В. А. Рянжин // Правоведение. — 1963. — № 2. — С. 27–39.
4. Удовенко К. В. Правове забезпечення та реалізація муніципальних програм / К. В. Удовенко // Держава і право. — К., 2007. — № 34. — С. 227–233.
5. Щедровицкий П. Г. Институты. Функции. Пространства: Установочный доклад / (Трускавец, август 2001 г.) / П. Г. Щедровицкий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.shkp.ru/lib/archive/methodologies/2001/ust/index_html.

6. Рудий Б. Нематеріальність та одночасна матеріальність інформації / Б. Рудий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nt-craez.org.ua/complexity/inf-nemater.htm>.
7. Наумов С. А. Представления о программах и программировании в контексте методологической работы / С. А. Наумов. — М. : Наука, 1989. — 165 с.
8. Державне регулювання процесами розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України / В. М. Вакуленко, О. С. Ігнатенко, О. Ю. Лебедипський [та ін.]. — К. : Вид-во УАДУ, 2002. — 112 с.
9. Присєпко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів : навч. посіб. / Г. В. Присєпко, Є. І. Равікович. — К. : КНЕУ, 2005. — 378 с.
10. Бушусв С. Основи управління проектами / С. Бушусв // Світ якості України. — 2004. — № 3. — С. 25–28.
11. Шафер Д. Ф. Управление программными проектами: достижение оптимального качества при минимуме затрат / Д. Ф. Шафер, Р. Т. Фатрелл, Л. И. Шафер. — М. : Вильямс, 2004. — 1136 с.
12. A Guide to the Project Management Body of Knowledge / Project Management Institute. — Sylva, NC : PMI Publication Division, 1996. — 286 p.
13. Kerzner H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling / H. Kerzner. — NY : John Wiley & Sons, 1998. — 215 p.
14. О Порядке разработки, реализации и финансирования межгосударственных целевых программ Содружества Независимых Государств : решение Совета глав правительств СНГ от 16 апреля 2004 г. : офиц. док. — Чолпон-Ата, 2004. — 15 с.
15. Бабін Б. В. Специфіка міжнародних програм Співдружності незалежних держав, як правових актів / Б. В. Бабін // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2007. — № 3. — С. 54–61.
16. Жуков Г. П. Советская Программа мира и международное право / Г. П. Жуков, С. В. Черпиченко. — М. : Межд. отношениа, 1975. — 112 с.
17. Бувайник Г. Е. Программа борьбы за мир и свободу народов : правовые проблемы / Г. Е. Бувайник, А. Ф. Высоккий, П. П. Ульянова. — К. : Паук. думка, 1980. — 304 с.
18. Игнатенко Г. В. Разрядка и международные договора / Г. В. Игнатенко. — М. : Междунар. отношениа, 1978. — 88 с.
19. Гавсеровский А. С. Имплементация норм международного права / А. С. Гавсеровский. — К. : Вища шк., 1980. — 318 с.
20. Малинин С. А. Советская внешняя политика и международное право / С. А. Малинин, Г. В. Игнатенко // Правоведение. — 1977. — № 5. — С. 125–130.

Анотація

Бабін Б. В. Герменевтичний аналіз категорії «міжнародна програма» у контексті теорії міжнародного права. — Стаття.

У статті проаналізовані наукові погляди на проблему визначення феномена міжнародних програм. Проводиться герменевтичний аналіз категорії «програма» з позицій теорій програмного управління та міжнародного права.

Ключові слова: програмне управління, міжнародне право, програма, герменевтичний аналіз.

Summary

Babin B. V. Hermeneutic Analysis of Category «International Program» in Context of Theory of the International Law. — Article.

The scientific reviews on a problem of the definition the international programs' phenomenon are analyzed in article. The hermeneutic analysis of «program» category from positions of the theories of program management and international law is made.

Keywords: program management, international law, program, hermeneutic analysis.